

BAHRÎ MEMLÛKLER ZAMANINDA HÛKÛM SÛREN ÇERKEZ ASILLI BİR SULTAN: BAYBARS EL-ÇAŞNIGÎR 1309-1310

Mısır'da 1250 yılında kurulup 1517' deki Osmanlı fethine kadar devam etmiş olan Memlûk Devleti'ni, ortaçağ tarihçileri iki kısımda ele almayı adet haline getirmişlerdir. Bunlardan birincisi zamanındaki Memlûk Sultanları'nın çoğunluğu Nil üzerindeki er-Ravza Adasında bulunan kışlalara yerleştirilip burada ikamet ettikleri için "el-Memâlik el-Bahriyye" adını almışlar ve 1250 ile 1382 yılları arasındaki devir de yukarıdaki isme atfen aynı adla anılmıştır. Aynı şekilde 1382-1517 yılları arasındaki dönemde Memlûk Sultan'ı olanların ekseriyeti ise Kalatu'l-Cebel burçlarında ikamet ettikleri için "el-Memâlik el-Burciyye" adını almışlar ve hâkim oldukları devir de aynı isimle anılmıştır¹. Bu sebeple de bu isimlendirmeye istinaden yukarıda bahsedilen iki dönem zaman zaman bazı tarihçiler tarafından birbirini takip eden iki devletmiş gibi ele alınmaya çalışılmıştır. Halbuki bu meselede veya isimlendirmede dikkat edilmesi gereken ancak genellikle gözardı edilmiş olan önemli bir nokta vardır. Bu da; Memlûk Devleti'nin 1250 ile 1517 yılları arasındaki hâkimiyeti süresince devlete ait vesikalarda ve kurulduğu günden yıkıldığı güne kadar olan dönemdeki resmî yazışmalarda yalnızca "ed-Devletu't-Türkiyye" yani Türk Devleti ismini kullanmış olmasıdır². Gerçekten bu devlete ait vesikalara ve resmî yazışmalara bakıldığında, Bahrî Memlûkler ve Burcî Memlûkler diye isimlendirilmiş olan her iki dönemde de devletin resmi kayıtlarında bu iki isimden herhangi birisinin asla kullanılmadığı ve devletin son günlerine dek yalnızca Türk Devleti ismiyle anıldığı görülecektir³.

¹Kazım Yaşar Koprıman, "Mısır Memlûkleri (1250-1517)", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, c. VI, İstanbul, 1986, s. 444; 'Abd el-Mun'im Mâcid, *Nuzum Devlet Salâtin el-Memâlik ve Rusûmuhum fi Mısır*, c. I, Kahire, 1964, s. 10, 11.

²'Abd el-Mun'im Mâcid, *et-Târih es-Siyâsi li-Devlet Salâtin el-Memâlik fi Mısır, Dirâse Tahliyye lil-İzdihâr ve'l-İnhiyâr*, Kahire, 1988, s. 79; 'Abd el-Mun'im Mâcid, *Nuzum Devlet Salâtin el-Memâlik*, c. I, s. 9.

³'Abd el-Mun'im Mâcid, *et-Târih es-Siyâsi li-Devlet Salâtin el-Memâlik*, s. 82, 83, 98; Şehabeddin Tekindağ da eserinde bu devleti Türk Memlûk Devleti olarak isimlendirmiş ve bu konuyla ilgili olarak verdiği dipnotta; "Nitekim, Rukn ed-Din Baybars el-Mansûri, bu devlete tahsis ettiği kitabını şu şekilde isimlendirmiştir: et-Tuhfe el-Mulûkiyye fi'd-Devleti't-Türkiyye" diyerek bu mesele ile ilgili tavrını ortaya koymuştur. Bkz. Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı*, İstanbul 1961 s. 27, 28.

Su halde muhakkak ki, devletin hâkimiyeti süresince kendisi ile ilgili olarak kullandığı isimlendirmenin herşeyden önce dikkate alınması gerektiğini söylemek her halde yanlış olmayacaktır. Kaldı ki bahsedilen her iki dönem esnasında da devletin temel esaslarının ve kurumlarının genel olarak aynı olduğu da kabul görmüş bilimsel bir gerçektir. Bu iki devrin bir bütün teşkil ettiğini belirtirken, tabii ki böylesi uzun bir süreç esnasında birbirinden az çok farklı bazı hususiyetleri de arz ettiklerini ifade etmek lazımdır⁴. Zaten herhangi bir kurumun, kuruluşun veya devletin tekâmül kuralları içersinde zamanla belli ölçülerde değişikliğe uğraması ve kendini yenilemesi de gayet tabiidir. Mesela; Eyyübiler zamanında iktâlî memlûk, yani asker besleme yaygın bir hal almıştır. Sultan ve bütün emirler, hür askerler yanında, Türk ve Kafkas menşeli memlûkler satın alıp asker olarak yetiştirip azad etmişler, kendilerine daha yakından bağlı memlûk birlikler edinmişlerdir⁵. Ordunun daimi askerlerinin ve süvâri kuvvetlerinin en önemli ve en güçlü muharip birliklerini bu memlûkler teşkil etmiş, böylece Eyyübîlerden sonraki Memlûk Devleti'ne zemin hazırlamışlardır⁶.

Eyyübiler önce Kürdleşmiş sonra da Türkleşmiş bir güney Arap sülalesi idi⁷. Ordularının büyük çoğunluğu da Türk idi ve o asrın Mısırlıları da özellikle tarihçiler ve edipler, Eyyübîlerin hâkimiyetini bir Türk hâkimiyeti devri olarak tanımışlardır⁸. Ayrıca bazı tarihçiler Zengi, Eyyübî ve Memlûk devletlerini birbirinden kopuk ve ayrı birer devlet olarak görmezler ve bu üç devleti Selçuklu Devleti'nin devamı olan tek bir Türk devleti olarak kabul ederler. Çünkü bu üç devletin bayrağı da üzerinde kırmızı bir kartal resmi olan sarı renkte bir bayrak idi ve üçü de bunu kullanmışlardı. Yine bu üç devletin önemli vazifeleri ve teşkilâtları da aynıdır, ancak muhakkak ki her devletteki teşkilâtlarda ve

⁴Kazım Yaşar Koprıman, "Mısır Memlûkleri", *DGBİT.*, c. VI, s. 444.

⁵Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyübîler Devleti*, İstanbul 1983, s. XIII. Memlûk sisteminin İslâm Tarihinde ortaya çıkışı ile bu sistemin Türk Devletleri arasında ve özellikle Eyyübîler ile Memlûkler arasındaki kullanılışı ve uygulanmasının nasıl benzerlik gösterdiği ve aynı çizgide olduğu hakkında bkz. Ahmed Fuâd Seyyid, "Mulâhazât Cedîde Havle Zuhûr el-Memâlik", *Dirâsât Arabiyye ve İslâmîyye ilâ Edîp el-Arabîyye el-Kebîr Ebî Fihr Mahmud Muhammed Şakir bi-Münâsebe Bulûguhi es-Seb'in*, Basım yeri ve tarihi yok, ss. 39-80.

⁶Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyübîler Devleti*, s. XIII; Samira Kortantamer, *Memlûklarda Devlet yönetimi ve Bürokrasi, Tarih İncelemeleri Dergisi*, S: II, İzmir 1984, s. 27.

⁷A. Zeki Velidî Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, 3. Baskı, İstanbul 1981, s. 179. Ayrıca Eyyübîler'in menşei hakkında Minorsky'den naklen aktarılan ve yukarıdaki bilgiyi teyid eden malumat için bkz. Ramazan Şeşen, *age*, s. 33, 417, 418.

⁸A. Zeki Velidî Togan, *age*, s. 179; Ramazan Şeşen, *age*, s. 417, 418.

kurumlarda bazı değişiklikler yapılmıştır. Fakat temelde birçok şey her üçünde de ortak idi⁹.

Görüldüğü üzere temel esasları, teşkilâtları ve bayrakları aynı olan bu üç devletin tek bir devlet olduğu ile ilgili görüşü ifade ettikten sonra, kendi kayıtlarında ve resmî vesikalarında yalnızca Türk Devleti ismiyle anılmış olan Memlûk Devleti'ni değişik isimlerle iki ayrı devletmiş veya birbirinden çok farklı iki dönemden oluşuyormuş gibi düşünmek ve bunu kabullenmek biraz güçtür. Ancak şunu da belirtmekte fayda vardır ki, bahsedilen devir ile ilgili yapılan çalışmaları kolaylaştırmak ve kronolojik seyir içersinde dönemi daha küçük zaman dilimlerine bölerek daha rahat hareket imkanı bulabilmek için iyi niyet ile yapılmış olan, bir bütünü alt başlıkları şeklindeki tasnifleri ve isimlendirmeleri de doğru kabul etmek gerekir. Ve nitekim biz de bu yazımızın başlığı içersinde geçen Bahrî Memlûkler tabirini bu mantık ve anlayış çerçevesinde kullandığımızı ifade etmeliyiz.

Bütün bunların yanı sıra yukarıda bahsedilmiş olan, Memlûk Devleti'nin Bahrî ve Burcî Memlûkler diye iki ayrı devletmiş gibi ele alınmaya çalışılmasının dışında bu devri bir başka şekilde isimlendirme eğilimleri de mevcut olagelmıştır. Bu da; 1250 ile 1382 yılları arasındaki Memlûk Sultanları'nın büyük çoğunluğunun Türk olması sebebiyle bu döneme el-Memâlik et-Türkiyye, 1382 ile 1517 yılları arasındaki sultanların büyük bir kısmının Çerkez olmasından dolayı da bu devire el-Memâlik el-Çerâkize isminin verilmesi şeklinde tezahür etmiştir. Sultanların etnik menşesine bakılmak suretiyle yapılmaya çalışılan bu adlandırmayla ilgili olarak özellikle Mısırlı Memlûk tarihçileri arasında önemli fikir ayrılıkları vardır¹⁰. Batılı Memlûk tarihçileri de devleti genellikle iki bölümde ele almaktan yana tavır koymuşlardır. Bunlardan bir bölümünün Bahrî ve Burcî Memlûkler tabirini kullanıyor olmasına rağmen genel olarak dönemin tamamını Memlûk Devleti olarak isimlendirdikleri ve bahsedilen isimleri alt başlık olarak kullandıkları görülmektedir ki bunun hoşgörülle karşılanması normaldir¹¹. Bunun yanı sıra bazı tarihçiler de Çerkez Memlûk Sultanlığı tabirini

⁹ Ekmeluddin İhsanoğlu, Ramazan Şeşen ve Heyet, *el-Alâkât el-Arabiyye et-Türkiyye (min Manzûr Türkî)*, c. II, basım yeri yok, 1993, s. 47, 51, 52.

¹⁰ Bu konuyla ilgili olarak ileri sürülen farklı görüşler hakkında bkz. Muhammed Mustafa Ziyâde, "Ba'd Mülâhazât Cedîde fi Tarih Devlet el-Memâlik bi-Mısır", *Mecellet Kulliyet el-Edebiyye bi'l-Câmia el-Mısıriyye*, S. IV, k. I, Kahire, 1936, ss. 71-88; Ahmed Muhtar el-'İbâdî, *et-Tarih el-Eyyûbî ve'l-Memlûkî*, İskenderiye 1992, s. 265, 266; 'Abd el-Mun'im Mâcîd, *et-Târih es-Siyâsî li-Devlet Salâtin el-Memâlik*, s. 79, 82, 83; Saîd Abdulfettâh 'Aşûr, *el-'Asr el-Memâlikî fi Mısır ve'ş-Şâm*, 3. Baskı, basım yeri yok, 1994, s. 158 159; 'Abd el-Mun'im Mâcîd, *Nuzum Devlet Salâtin el-Memâlik*, s. 10, 11.

¹¹ W.E. Muir, *The Mamluk or Slave Dynasty of Egypt*, Netherlands 1968 s. 1, 13, 105. Muir eserinde Mamluk Devleti diye başlık attıktan sonra altına devletin bütünüdür kapsayan 1250-1517 tarihlerini koymuştur. Bu iki devrin bir bütün teşkil ettiğine dair görüşe, Türkiye'de bu sahaya ilgili olarak çalışan az sayıdaki araştırmacılardan birisi

kullanmışlardır¹². Ayrıca önceki Memlûk Devri (Türk-Kıpçak Devri) ve sonraki Memlûk Devri (Çerkez Devri) şeklinde de isimlendirme yapılmıştır¹³. Bunların dışında farklı bir adlandırma da Stanley Lane-Poole'inkidir. Lane-Poole, devleti üç bölümde ele almaya çalışmış ve bu bölümleri şöyle isimlendirmiştir; İlk Memlûkler 1250-1277, Kalâvun Hanedanı 1278-1382, Çerkez Memlûkleri 1382-1517¹⁴.

Bu arada muhakkak ki birinci elden kaynak olarak kabul ettiğimiz Memlûk Dönemine muâsır olan müelliflerin verdiği bilgiler bizim için büyük önem taşır. Bu konuyla ilgili bazı tesbitler yapabilmek için, Memlûk Devleti'nin başlangıç tarihinde yazılanlar ile Burcî Memlûkler Devleti veya Çerkez Memlûkleri Devleti diye adlandırılmaya çalışılan dönemin başlangıç tarihi olarak verilen 1382 yılı olaylarının, yani Burcî Memlûkler Devleti'nin ilk sultanı olduğu iddia edilen Berkuk'un hükümdar olduğu tarihe bakmak icap eder. Muhakkak ki burada bütün kaynakları tek tek ele alamayız, ancak büyük çoğunluğundan örnekler vermeye çalışacağız. Mesela; İbn Hâldun, Târih el-'İber'in beşinci cildinde, Memlûk Devleti tarihini anlatmaya başlarken koyduğu bölüm başlığı yalnızca, "Devletü't-Türk" şeklindedir. Daha sonra hadiseleri Berkuk'un başa geçtiği tarihe yani 1382 yılına getirdiğinde onun sultan oluşunu anlatırken, yeni bir devletin veya yeni bir dönemin başladığına işaret edecek hiç bir kayda yer vermiyor ve yalnızca "Berkuk'un sultan olması" diyor¹⁵. Aynı şekilde İbn Dokmak, el-Cevher es-Semîn isimli eserinde Memlûk tarihiyle ilgili bölüme "Türk Devleti'nin Başlangıcı" adlı bir başlık koymuştur. 1382 yılında Berkuk'un sultan olmasını da; "Türk Sultanların yirmi beşincisi olan Berkuk'un tahta geçmesi" adı altında bir başlıkla vermiştir¹⁶. İbn Şuhbe de eserinde Berkuk'un sultan olmasıyla ilgili bölümü anlatmaya başlarken; "Türk Sultanların yirmi beşincisi olan Berkuk tahta geçti" diyor¹⁷. Makrîzî ise Berkuk'un sultan olmasını; "Çerkez Devleti'ni kuran Berkuk'un sultan olması" dediği başlıkla

olan; Kazım Yaşar Koprman da katılmaktadır. Bkz. Kazım Yaşar Koprman, "Mısır Memlûkleri", *DGBİT*, c. VI, s. 444.

¹² P. M. Holt, Memlûk Sultanlığında Devlet Yapısı, çev. Samira Kortantamer, *Belleten*, c. LII, Nisan, S. 202, Ankara 1988, s. 239.

¹³ David Ayalon, Memlûk Devletinde Kölelik Sistemi, Çev. Samira Kortantamer, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. IV, İzmir 1988, s. 212.

¹⁴ Stanley Lane-Poole, *A History of Egypt in the Middle Ages*, 3. Baskı, London 1924. s. 242, 276, 323.

¹⁵ Abdurrahman b. Hâldûn, *Kitâb el-'İber ve Divân el- Muhtedâ ve'l-Haber*, Beyrut 1992, c. V, s. 438, 561, 563.

¹⁶ İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn fi Seyr el- Hulefa' ve'l-Mulûk ve's-Selâtin*, nşr; Saîd Abdulfettâh 'Aşûr, basım yeri ve tarihi yok, s. 457.

¹⁷ İbn Kadî Şuhbe, *Târih İbn Kadî Şuhbe*, c. III, nşr; Adnan Derviş, Dimâşk 1977, s. 86.

veriyor¹⁸. El-Hatib el-Cevherî ise Nuzhet en- Nufûz isimli eserine 1382 yılı olayları ile başlıyor ve Berkuk'un sultan olmasını anlattığı bölüme koyduğu başlıkta; Berkuk'un ilk Çerkez sultan olduğunu söylüyor. Ancak daha sonra Berkuk'la ilgili bazı bilgiler verip onun sultan oluşunu anlatırken, "Berkuk Memlûk Devleti'ndeki Türk sultanların yirmi beşincisiydi" diyor¹⁹. İbn İyâs ta Bedâyi' ez-Zuhûr isimli eserinde Memlûk Devleti ile ilgili kısma başlarken; "Mısır'da Türk Devleti'nin başlangıcı" isimli bir başlık koymuş,²⁰ Berkuk'un başa geçmesiyle başladığı bölüme de Çerkez Devleti'nin Başlangıcı demiştir. Ancak beş on sayfa sonra ise Berkuk'un Mısır'da ilk Çerkez sultan ve Türk sultanların da yirmi beşincisi olduğunu belirtmiştir²¹. Yine muâsır tarihçilerden olan İbn Tagriberdi 1382 yılı olaylarına geldiğinde koyduğu başlık; "Mısırda el- Melik ez-Zâhir Berkuk'un Birinci Saltanatı" şeklindedir. Olayları anlatırken de "Mısır'da Çerkez Devleti'nin kurucusu Berkuk" diye bir cümle kullanmaktadır. Fakat hemen arkasından Berkuk'un Memlûk Devleti'ndeki Türk sultanların yirmi beşincisi, Çerkez sultanların ise ikincisi olduğunu söylemekte, ancak eğer bundan önce 1309 yılında sultan olan Baybars el-Çaşnığır de söylenildiği gibi Çerkez ise bu böyledir; eğer Baybars Türk ise Berkuk ilk Çerkez sultandır diyerek Baybars el-Çaşnığır'in Burcî Memlûklere mensup ilk Çerkez sultan olduğunu ifade etmektedir²².

Yukarıda, bahsedilen dönem ile ilgili olarak Memlûk tarihçilerinden verdiğimiz örneklerde görüldüğü üzere, müelliflerin büyük bir bölümü devleti Türk Devleti olarak isimlendirmiş ve tarihini 1250 yılından başlatarak 1517 yılına dek getirmişlerdir. Bir kısmı ise başlangıçta aynı ismi kullanmakla birlikte 1382 yılında Burcî Memlûklere mensup olan Berkuk'un başa geçtiği tarihi Burcî Memlûkler Devleti için başlangıç kabul etmiştir. Ancak aynı müelliflerin çoğunun Berkuk için ısrarla "Türk sultanların yirmi beşincisiydi" tabirini de kullandıkları görülmektedir ki; bu bize bahsedilen tarihçilerin de Memlûk Devleti'ni bir bütün olarak kabul ettiklerini ve farklı isimleri de tasnifte kolaylık olsun diye tecih ettiklerini göstermektedir. Herşeye rağmen daha önce de ifade ettiğimiz gibi, bu konuyla ilgili bizim için en önemli tesbit, Memlûk Devleti'nin bütün sultanlarının 1250 ile 1517 yılları arasında, devletin resmi evrakında ve yazışmalarında yalnızca "Türk Devleti" ismini kullanmış ve kendilerini böyle

¹⁸ Takiy ed-Dîn Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk li-Ma'rîfet Duvel el-Mulûk*, nşr. Saïd Abdulfettâh 'Âşûr, c. III, k. 2, Kahire 1971, s. 476.

¹⁹ el-Hatib el-Cevherî Ali b. Davud es-Sayrâfî, *Nuzhet en-Nufûs ve'l-Ebdân fi Tevârih ez-Zamân*, nşr. Hasan Habeşî, c. I, Kahire 1970, s. 33, 40.

²⁰ Muhammed b. Ahmed İbn İyâs, *Bedâyi ez-Zuhûr fi Vekâyi' ed-Duhûr*, nşr. Muhammed Mustafa c. I, k. I, Kahire 1982, s. 288.

²¹ İbn İyâs, *Bedâyi ez-Zuhûr* c. I, k. II, Kahire 1983, s. 312, 318.

²² Ebû'l-Mehâsin Yusuf İbn Tagriberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire fi-Mulûk Mısır ve'l-Kahire*, nşr. Dâr el-Kutub el-Mısıriyye, c. XI, basım yeri ve tarihi yok, s. 221

isimlendirmiş olmalarıdır. Ayrıca üzerinde dikkatle durulması gereken ikinci bir nokta ise; sultanların etnik kökenine bakarak Memlûk Türk Devleti'ni değişik isimler altında ele almanın mümkün olmadığıdır. Çünkü Bahrî ve Burcî Memlûkler Devleti diye veya Türk Memlûkleri ve Çerkez Memlûkleri Devleti diye isimlendirilmeye çalışılan her iki dönemde de başa geçen sultanların hepsinin Bahrî Memlûkler zamanında Bahrî Memlûklere veya Türklere mensup olmadığı ve aynı şekilde de Burcî Memlûkler zamanında da Burcî Memlûklere veya Çerkezlere mensup olmadığı bilinen bir gerçektir. Yani Burcî Memlûkler zamanında başa birçok Türk sultan geçmiştir ve o dönemdeki sultanların hepsi yalnızca Burcî Memlûklere mensup ve Çerkez değildir²³. Aynı şekilde Bahrî Memlûkler zamanında da başa geçen sultanların içersinde Burcî Memlûklere mensup olan Çerkez bir sultan bulunmaktadır; Baybars el-Çaşnığîr. İşte biz bu yazımızda Memlûk Türk Devleti'ne Bahrî Memlûkler zamanında sultan olan Burcî Memlûklere mensup Baybars el-Çaşnığîr'i ele alacağız.

Baybars el-Çaşnığîr'in de mensup olduğu Burcî Memlûkler'in Memlûk Türk Devleti içersinde ilk kez yer almaları, Sultan Kalâvun devrinin ilk günlerine yani yaklaşık 1282 yılında Kalâvun'un memlûklerden yeni bir grup teşkil etmeye kalkıştığı günlere dayanır.²⁴ Sultan Kalâvun bunu daha önceki memlûklerden farklı olarak, kendisinin güvenebileceği ve kendisine itaatte kusur etmeyecek bir grup meydana getirmek için yapmış ve bunlara, kendilerini kale burçlarına yerleştirmiş olduğundan dolayı Burciyye ismini vermiştir²⁵. Sultan meydana getirdiği bu yeni grubun fertlerinin yeni bir unsurdan veya ırktan olmasını istemiştir. Bu sebeple de daha önceki unsurlara mensup olan, Memlûk Devleti'ndeki Harezmi, Türkmen, Tatar ve Türkler'den bu gruba kimseyi almamıştır. Bunun yerine değişik bir unsurdan yani Çerkezler'den memlûk satın almıştır²⁶.

Kalâvun'un, cesurluğu ve iyi ata binmeleriyle meşhur olan Çerkezler'i tercih etmesinin önemli sebeplerinden birisi, onların pazarda bol miktarda bulunması ve o dönemde Türk unsuruna göre daha ucuz olmalarıdır²⁷. Sultan

²³ Kazım Yaşar Koprman, "Mısır Memlûkleri", *DGBİT*, c. VI, s. 444; A. Zeki Velidî Toğan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, s. 179; Eşref Buharalı "Kıbrıs'ta İlk Türkler veya Kıbrıs'ın Memlûk Hakimiyetine Girişi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Nisan 1995, s. 82.

²⁴ İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semin*, s. 299; Takiy ed-Din Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *Kitâb el-Mevâ'iz ve'l-I'tibâr bi-Zikr el-Hutat ve'l-Asâr*, nşr; Mektebe es- Sâkâfe ed-Diniyye, c. II, III. Baskı, Kahire 1987, s. 34.

²⁵ Takiy ed-Din Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk li-Ma'rifet Duvel el-Mulûk*, nşr. Muhammed Mustafâ Ziyâde, c. I, k. III. Kahire, Tarihsiz, s. 756; İbn Tagriberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VII, s. 330.

²⁶ Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm Devlet el-Memâlik es-Sâniye*, Kahire 1967, s. 12; es-Seyyid el-Bâs el-'Araynî, *el-Memâlik*, Beyrut 1967, s. 64.

²⁷ Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm Devlet el-Memâlik es-Sâniye*, s. 12.

Kalâvun Çerkez memlûk alma işini onların sayılarını iyice arttırmaya kadar devam ettirdi ve Çerkez memlûklerin sayısı Sultan Kalâvun'un son zamanlarında 3700'e ulaşmıştı²⁸. Kalâvun bu yeni memlûklerini kalenin burçlarına yani sultanın ikamet ettiği yerin yakınına kendisinin söylediği üzere; "Benim, çocuklarım ve müslümanlar için bir sur ve kale gibi koruyucu olsunlar"²⁹ diye yerleştirdi.

Sultan Halil de babasının izlediği yolu takip etti. O, Çerkez memlûklerin sayısını artırarak 10000'e çıkarmayı istiyordu. Kısa olan saltanatı esnasında (1289-1293) Kırım'daki Kefe çarşılarından yaklaşık olarak 1000 memlûk aldı³⁰. Memlûk Devleti'nde cari olan kurallara göre Memlûkler'in Kale'yi terketmesine izin verilmiyordu, ancak Sultan Halil bu yeni memlûk grubuna, Kale'den dışarı çıkıp gün boyunca, gece dışarıda kalmamak şartıyla gezip dolaşmalarına izin verdi³¹. Bu iznin verilmesi ile, onlar daha önceden insanlardan uzak ve tecrid edilmiş olarak yaşadıkları durumdan kurtulmuşlar ve birçok şeyden haberdar olarak günlük hayatı tanıyıp diğer memlûkler ve sıradan insanlarla dostluklar kurmaya başlamışlardır. Ayrıca Onların Sultan Halil'e olan sevgilerinin artması sonucunda bu grub artık Eşrefiyye ismiyle de anılır olmaya başlamıştı³².

Kalâvun'un ölümünden (10 Kısım 1290) sonra yerine oğlu el- Melik el-Eşref Selaheddîn Halil b. Kalâvun geçti, ancak el-Eşref bir süre sonra büyük emirlerden olan ve Hüsameddîn Laçin, Şemseddîn Kara Sungur ile Seyfeddîn Bahadır gibi emirlerin desteğini almış olan Baydara tarafından öldürüldü (13 Aralık 1293). Burcî Memlûkler el-Eşref'in öldürüldüğünü duyunca ayaklandılar ve Emir Baydara başta olmak üzere bu isyana katılmış olan diğer büyük emirlerin bir kısmını öldürdüler. Daha sonra da toplanıp Halil'in kardeşi olan en- Nâsır Muhammed b. Kalâvun'un sultan olması konusunda ittifak ettiler. O sırada yeni sultanın yaşı dokuz civarında idi ve bu sebeple de Emir Zeyneddin Ketboğa Nâib es-Saltana, Sencer eş-Şucâi ise vezir oldu³³. Ancak daha sonra bu iki emir arasındaki mücadeleden Ketboğa galip çıktı ve Memlûk Devleti'ne sultan oldu (1294-1296). Ketboğa'nın saltanatı sırasında yaşanan ekonomik sıkıntılar esnasında ortaya çıkan bulaşıcı hastalıklar sebebiyle binlerce insan ölmüştü. Bu yüzden de halk kendisinden hoşnut değildi. Bu esnada Hüsameddîn Laçin'in Ketboğa aleyhine gerçekleştirdiği faaliyetler de semeresini verdi ve sonunda Laçin Memlûk Devleti'ne sultan oldu (1296-1298). Ancak onun saltanatı da uzun sürmedi ve el-Eşrefiyye Memlûkleri efendilerinin öldürülmesinde önemli rol üstlenmiş olan Laçin'den intikam almak için ona karşı hazırlanan komploya dahil

²⁸ el-Makrîzî, *Hıtat*, c. II, s. 214.

²⁹ el-Makrîzî, *Hıtat*, c. II s. 213.

³⁰ Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm Devlet el-Memâlik es-Sâniye*, s. 13.

³¹ el-Makrîzî, *Hıtat*, c. II s. 213.

³² Kazım Yaşar Kopruman, *Mısır Memlûkleri Tarihi*, Ankara 1989, s. 8; Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm Devlet el-Memâlik es-Sâniye*, s. 14.

³³ İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 18 20.

oldular ve neticede Laçın öldürüldü. Laçın'ın ölümünden sonra, sultan olmak isteyenlerin çok olması sebebiyle Memlûk Umerâsı arasında kimin sultan olacağı konusunda bir karara varılamadı ve sonunda en-Nâsır Kerek'ten getirilerek ikinci kez sultan ilan edildi³⁴. Daha sonra da Emir Seyfeddin Sâlâr³⁵ Nâib es-Saltana, Emir Baybars el-Çaşnığır ise Üstâddâr tayin edildi. Tam ismi sultan olduğunda aldığı lakablarla birlikte; Baybars b. Abdullah el-Melik el-Muzaffer Rukneddin Baybars el-Burcî el-Mansûrî el-Çaşnığır olan Baybars'ın aslı el-Melik el-Mansûr Kalâvun'un memlûku olmasına dayanır. Kalâvun onu memlûk olarak satın alıp azad ettikten sonra çeşitli görevlere gelmiş ve sonunda büyük emirlerden birisi olmuştur³⁶. Sarışın ve çember sakallı olan³⁷ Baybars, bundan önce en-Nâsır'ın birinci saltanatı esnasında Üstâddâr görevine tayin edilmiş, ancak daha sonra Ketboğa sultan olunca onu azletmiş ve eş-Şucâi vasıtasıyla İskenderiye'de bir müddet hapse attıktan sonra onu tekrar affedip hapisten çıkarmış ve ilk önce yüzler emiri daha sonra da binler emiri yapmıştı³⁸. En-Nâsır'ın II. saltanatı zamanında tekrar Üstâddâr görevine atanan Baybars'ın kendisine ait olan iktaların sayısı iyice artmıştı³⁹. Bu iki emir; Sâlâr ve Baybars, sultanın yaşının küçük olmasını fırsat bilerek devlet işlerini ele geçirdiler ve en-Nâsır üzerinde büyük bir baskı kurdular⁴⁰.

1298-1302 yılları arasında İlhanlı hükümdarı Gazan Han Suriye'ye hücum ettiği zaman onlara karşı savaşan Burcî Memlûkler bu olaydan sonra Memlûk ordusunda en önemli unsur oldu. 1302 senesinde Merc es-Suffar'daki savaşta Memlûk ordusuna Baybars el-Çaşnığır komutanlık etmişti. Savaş alanında Burcî Memlûklerin gerçekleştirdiği bu zaferden sonra Kalâvun hanedanına ve zafer kazanmış olan memlûklerine karşı devletin her yerinde ilgi ve sempati ortaya çıktı. Merc es-Suffar hadisesinden sonra, Burcî Memlûkler'in devlet içerisindeki

³⁴ İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 115.

³⁵ Bu Emir Moğol Uyratlar'a mensuptur. Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, S. I, Ankara 1970, s. 65, 66, 78 ; David Ayalon, "The Wafidiya in the Memluk Kingdom", *Islamic Culture*, S. XXV, k. I, Jubilee Number, Hyderabad 1951, s. 92.

³⁶ Ebû'l Mehâsin Yusuf İbn Tagrıberdi, *el-Menhel es-Sâfi ve'l-Mustevfi ba'd el-Vâfi*, c. III, nşr; Nebîl Muhammed Abdülaziz, Kahire 1986, s. 467, 468.

³⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Durar el-Kâmine fi A'yan el-Mie es-Sâmine*, c. II, nşr; Muhammed Seyyid Câd el-Hak, Kahire, tarihsiz, s. 36.

³⁸ İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 232; İbn Hacer, *ed-Durar el-Kâmine*, s. 36. Yine Memlûk devri müelliflerinden olan el-'Aynî ise; Baybars'ın 696 (1296-1297) yılında, Laçın'ın sultan olduğunda İskenderiye, Dimyat ve diğer yerlerdeki hapisanelerde bulunan emirler ve memlûkları affedip serbest bıraktığı sırada, tekrar hürriyetine kavuştuğunu söylemektedir. Bkz. Bedreddin el-'Aynî, *İkd el-Cumân Fi-Târih Ehl ez-Zamân*, Tahkik; Muhammed Muhammed Emin, c. III, Kahire 1990, s. 357.

³⁹ İbn Tagrıberdi, *el-Menhel es-Sâfi*, c. III, s. 468.

⁴⁰ Kazım Yaşar Kopruman, "Mısır Memlûkleri", *DGBİT.*, c. VI, s. 483.

etkileri öylesine arttı ki; halk işleri için onlara gitmeye başladı ve artık bir çok konuda işler Baybars'ın emriyle yapılıyordu⁴¹.

En-Nâsır'ın bu ikinci saltanatı esnasında da idareyi kendi eline alamamış olmasından dolayı devlet içersinde Burcî ve Bahrî Memlûkler arasında özellikle iktalar ve büyük emirliklerin paylaşılması hususunda ciddi sürtüşmeler oluyordu. Bu iki memlûk grubu arasındaki mücadele henüz yaklaşık olarak yirmi yaşlarında olan en-Nâsır Muhammed'i zor durumda bırakıyordu. O devlet işlerinde tasarruf hakkına sahip olamadığı gibi, maaşının az olması sebebiyle istediği yiyecekleri bile yiyemiyordu⁴² ki o sırada emirlerin iktaları çok büyük rakamlara ulaşmıştı, yalnızca Sâlâr'ın iktalarından elde ettiği getiri 100000 dirhem idi⁴³. Sultan en-Nâsır içinde bulunduğu durumdan rahatsız olduğu için başta Sâlâr ve Baybars olmak üzere her iki grubun da liderlerinden kurtulmak amacıyla Emir Bektemur el-Çevgângâr ile gizli bir ittifak yaparak, Sâlâr ve Baybars'ı katletmeyi denedi, ancak bu girişimi başarıya ulaşmadı. Çünkü Bektemur, Sultan ile anlaşmış olmasına rağmen daha sonra Sâlâr ve Baybars'ın etkisinde kalarak onları durumdan haberdar etmiş ve bundan böyle en-Nâsır'a karşı onlarla birlikte olacağına dair söz vermişti. Daha sonra Sultan'a karşı girişilen bu hareket halk tarafından öğrenilince, halk en-Nâsır'a yardım etmek üzere harekete geçti ve büyük gruplar bir araya gelerek ve Sultan'a destek vererek şöyle bağırdılar; "Ya Nâsır ya Mansûr, İbn Kalâvun'a ihanet edene Allah ta lanet etsin". Netice olarak halkın gücü kırılmayınca, bahsedilen iki emir, en-Nâsır Muhammed'e yönelik itaatlerini bildirmek zorunda kaldılar. Böylece ayaklanma sona erdi ancak Sultan'ın bu iki emirden kurtulma çabaları da başarıya ulaşamadı ve üstüne üslûk onlara hil'at giydirmek zorunda kaldı⁴⁴. Sonunda en basit şahsî haklarından bile mahrum edilen ve bir yardımcı da bulamayan en-Nâsır Muhammed'in sabrı tükendi ve bir hileye baş vurarak umerâdan hacca gitmek için ülkeyi terk etmesine müsaade edilmesini istedi⁴⁵. Burcî Memlûkler bu fikre sevinçle muvafakat ettiler ve hemen hazırlıklara başladılar. Dimâşk'a, Kerek'e ve Gazze'ye mektup yazıldı ve âdet olduğu üzere çadırlar kurulmasını, hayvanların hazırlanmasını istediler. Daha sonra 708 yılı Ramazan ayının 25'inde (8 Mart 1309) sultan yanında 150 at ve 75 memlûk ile emirlerden; Üstaddâr İzzeddin Aydemir, Çevgandâr Seyfeddin, Emîr Meclis Hüsameddin Kara Laçin, Emîr Candâr Seyfeddin Balaban, Silahdâr İzzeddin Aybek er-Rûmî, Rukneddin Baybars el-Ahmedî, İlmuddîn Sancar el-Comakdâr, Seyfeddin Toktay es-Sâkî,

⁴¹ el-Makrizî, *Kitâb es-Sulûk*, c. I, k. III, s. 875, 876.

⁴² İbn Tagriberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 175.

⁴³ Hâkim Emin Abdusseyid, *Kiyâm Devlet el-Memâlik es-Sâniye*, s. 21.

⁴⁴ İbn Tagriberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 170-174; el-Makrizî, *Kitâb es-Sulûk*, c. II, k. I, s. 33-36.

⁴⁵ İbn Tagriberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 176; Kazım Yaşar Kopruman, "Mısır Memlûkleri", *DGBİT.*, c. VI., s. 484.

Şemseddin Sungur es-Sâfî olduğu halde hacca gitmek için yola çıktı. Bu sırada Baybars ile Sâlâr'ın saygısızlığı veda esnasında Sultan'ın yanına gitmemeye kadar varmıştı⁴⁶.

Hacca gitmek bahanesi ile yola çıkan Sultan ve yanındaki emirler ile memlûkları Şevval ayının onunda (23 Mart), önceden kararlaştırdıkları üzere Kerek'e geldiler. Kerek Nâibi Emir Cemaleddîn Akkuş el-Eşrefî kendilerini karşılayarak gereken ilgi ve ihtimamı gösterdi. Sultan'ın maiyeti ile birlikte kaleye girebilmesi için su dolu olan hendek üzerine köprü indirildi ve Sultan yanındakilerle birlikte köprü'nün üzerinde ilerlerken bir çökme oldu ve en-Nâsır büyük bir tehlike atlatarak kendisini kurtarıp kaleye girebildi, ancak maiyetinden birçok insan suya düştü ve bunlardan iki tanesi de öldü. Daha sonra Kerek Naibi Sultan'ın huzuruna gelip yer öptüğü sırada, en-Nâsır kendisine köprüyle ilgili olarak bu hadisenin sebebini sordu, Nâib de verdiği cevap ta; "bu durum allahtandır, köprü çok eski ve ağır olduğu için yıkıldı" dedi ve Sultan da kendisine inandığını söyledi⁴⁷. Kaleye yerleşen en-Nâsır bir süre sonra yanında bulunan emirlerin hepsine hacca gitmekten vazgeçtiğini, Kerek'e yerleşeceğini ve saltanat makamını da terk ettiğini söyledi. Daha sonra da bu durumu yani tahttan çekildiğini bir mektupla Baybars ve Sâlâr'a bildirdi. Böylece en-Nâsır Muhammed'in on yıldan fazla süren ikinci saltanatı da son buldu⁴⁸.

Kahire'deki Memlûk Emirleri, en-Nâsır'ın tahttan çekildiğini bildiren mektubunu alınca bir müddet kendi aralarında görüşükten sonra, Baybars'ın evine gittiler ve orada en-Nâsır'a bir mektup yazıp gönderme kararı aldılar. Mektupta özetle şunlar ifade ediliyordu; "Bize açıkladığın şeylerin, Kerek'e yerleşmenin ve ora halkı ile Nâibini şehirden sürüp çıkarmanın ne manaya geldiğini anlamış değiliz. Ayrıca tahttan çekildiğini söylemen de çocukluktan başka bir şey değildir. Sen bu çocukça şeyleri bırak ve hemen huzurumuza gel. Eğer bunu şimdi yapmazsan daha sonra hiç yapamazsın ve pişman olursun, ancak son pişmanlık fayda vermez." Mektup, el-Bervânî ile en-Nâsır'a gönderildi. En-Nâsır mektup kendisine ulaştığında onu ed-Devadâr Argun'a okuması için verdi ve mektup kendisine okunduğunda gülümseyerek; "İçlerindeki nasıl da ortaya çıkıyor" dedi. Daha sonra da saltanat âlâmetlerinin getirilmesini emretti ve onları mektubu getiren el-Bervânî'ye verdikten sonra ona hitaben; "Sâlâr'a söyle, Beytül-Mal'dan sizin için hiçbir şey almadım, işte aldıklarım bunlar ve hepsini de

⁴⁶ İbn Tagriberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 176.

⁴⁷ Mufaddal İbn Ebî'l-Fadâil, nşr. E. Blochet, "Histoire des Sultans Mamelouks", *Patrologia Orientalis*, c. XX, Fas. 1, No. 96, Belçika 1985, s. 140, 141; İbn Tagriberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 177, 178.

⁴⁸ İbn Dokmâk, *el-Cevher es-Semîn*, s. 336; el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, c. II, k. I, s. 44, 46; İbn Tagriberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 181; İbn Tagriberdi, *el-Menhel es-Sâfî*, c. III, s. 468; Mufaddal İbn Ebî'l-Fadâil, "Histoire des Sultans Mamelouks", s. 142, 143; Kazım Yaşar Kopruman, "Mısır Memlûkleri", *DGBİT.*, c. VI, s. 484.

gönderiyorum. Allah benim ve sizin hakkınızda ölüm veya bir başka şekilde hükmedinceye kadar beni burada kendi halime bırakınız." El-Bervânî en-Nâsır'ın kendisine verdiği saltanat alâmetlerini de alarak Kahire'ye döndü. Baybars ve Sâlâr, mektubu alıp okuyunca artık onun kararlı olduğunu ve geri gelmeyeceğini anladılar ve böylece yeniden içlerinden birisinin sultan ilân edilmesi meselesiyle karşı karşıya kaldılar⁴⁹.

Memlûk Emirler'i bu son durum karşısında bir araya gelerek Emir Sâlâr'ın sultan olması hususunda ittifak ettiler. Ancak Sâlâr sultan olduğu takdirde hayatının tehlikede olacağını bildiğinden korkuya kapılarak bu teklifi reddetti. Bunun üzerine Burcî Memlûkler'e mensup olan emirler başta olmak üzere Sâlâr, Baybars'ın Sultan olmasını teklif etti ve bu herkes tarafından kabul edildi. Daha sonra da Kadılar'ın ve Halife'nin huzurunda en-Nâsır'ın gönderdiği mektup ile Sultan'ın tahttan çekildiği tespit edildi ve arkasından da 708 yılı Şevval ayının 23'ünde (5 Nisan 1309) öğleden sonra Sâlâr'ın evinde Baybars'a biat edildi ve kendisine el- Muzaffer ünvanı verildi⁵⁰.

Baybars sultan olduktan sonra Sâlâr'ı kendisine Nâib es-Saltana olarak tayin etti. Bütün bunlardan sonra, yani Mısır'da sultanlığını kabul ettirdikten sonra Baybars'ın yapması gereken önemli bir iş daha kalmıştı o da; Suriye'deki Nâib'lere sultan olduğunu bildirmek. Daha önce de zikrettiğimiz üzere en-Nâsır Kahire'den ayrılıp saltanat makamını terk ettiğini söyleyince, Baybars başkentteki Burcî Memlûklerin de desteğiyle sultan olmuştu. Ancak Suriye'deki Nâib'lerin büyük bir bölümü Bahrî ve Türk olan me...lûklerden oluşmaktaydı. Yalnızca Dimaşk Nâibi Akkuş el-Efrâm Burcî Memlûkler'e mensup ve Baybars'ın arkadaşıydı. Bu sebeple Baybars, ilk iş olarak en-Nâsır ve taraftarlarını memnun etmeyi umarak Kerek'i ona verdi⁵¹. Daha sonra da hemen Dimaşk, Halep, Hâma, Safed ve Trablus Nâiblerine Kahire'deki durumu bildiren birer mektup ile haberciler yolladı⁵². Dimaşk Nâibi Akkuş el-Efrâm vaziyeti öğrenince çok sevindi ve Dimaşk'ın süslenmesini emretti⁵³. Daha sonra yapılan toplantıda başta Dimaşk Nâibi olmak üzere bütün emirler itaatlerini bildirdiler, ancak dört emir konuşmamakta ısrar etti bunlar da; Baybars el-Alâî, Bahadır As, Akçoban ez-Zâhîrî ve Dimaşk Hâcib'i Bektumur idi. Bu durum üzerine Akkuş el-Efrâm; "Herkes sizin konuşmanızı bekliyor, konuşun" dedi. Bahadır As da; "Biz en-Nâsır'ın kendini azlettiği mektubunu görmek istiyoruz" deyince, Nâib onlara

⁴⁹ İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 180, 181.

⁵⁰ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, c. II, k. I, s. 45; İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 181.

⁵¹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, c. II, k. I, s. 47.

⁵² İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 235, 236.

⁵³ Ebû Bekr b. Abdullah b. Aybek ed-Devâdârî, *Kenz ed-Durar ve Câmî' el-Gurar (ed-Durar el-Fâhir fî Siyret el-Melik en-Nâsır)*, nşr; Hans Robert Roemer, Kahire 1960, s. 159.

mektubu verdi. Bahadır mektubu okudu, ancak yine de Baybars el-Çaşnığır lehine bir tavır takınmadı. Daha sonra Emirler "Suriye'de bizden başka Nâibler var ki bunlar; Halep Nâib'i Karasungur, Hamâ Nâib'i Kıpçak, Trablus Nâib'i Esendemir ve diğerleri, biz bunlarla bu meseleyi görüşüp konuşmalıyız" diyerek çekip gittiler.

Gerçekten bir süre sonra durumdan haberdar olan Suriye'deki Emirler'in ileri gelenleri ve özellikle yukarıda bahsedilmiş olan Halep Nâib'i Karasungur, Hamâ Nâibi Kıpçak ve Trablus Nâib'i Esendemir, Baybars el-Çaşnığır'ın sultanlığını tanımayarak en-Nâsır'a bağlı kalmakta ısrar ettiler. Daha sonra da Baybars'ın sultanlığına muhalefet eden bütün bu emirler Halep'te Karasungur'un yanında bir araya gelerek en-Nâsır Muhammed'e mektup yazıp tahtın geri alınması için her türlü yardımı yapmaya hazır olduklarını bildirdiler. Yazılan bu mektup Karasungur'un oğlu ile en-Nâsır'a gönderildi. En-Nâsır Muhammed mektubu aldığı anda Suriye Nâiblerinin büyük çoğunluğunun kendisine bağlı kaldığını öğrenince memnun oldu ve Karasungur'un oğlunu Kerek'te iki gün misafir ettikten sonra, kendisine bağlı olan emirlere sabır ve sukunet telkin eden bir mektupla birlikte, babası Karasungur'a gönderdi. Karasungur da hemen, oğlu vasıtasıyla en-Nâsır'dan gelen mektuptaki durumu, yani bu işin aceleye getirilmemesi ve sabredilmesi gerektiğini diğer Nâiblere birer haberci vasıtasıyla bildirdi⁵⁴. Bir süre sonra ise Halep Nâib'i Karasungur'a, Sultan Baybars el-Çaşnığır'ın gönderdiği Nâibliğinin devam ettiğini bildiren taklid ulaştı ve yine aynı şekilde diğer Nâiblere de bu Taklidler gönderilmişti. Daha önce Baybars el-Çaşnığır'ın sultanlığına muhalefet etmiş olan bu emirler en-Nâsır Muhammed'den aldıkları mektup üzerine bu kez Baybars'ın sultanlığını onaylamış gözüktüler ve ona itaat ettiklerini bildirerek kendilerine gönderilen hil'atleri giyip hediyeleri kabul ettiler. Bütün bu olanlardan da açıkça anlaşılacağı üzere en-Nâsır Muhammed, tahttan gözü olmadığını için değil, en müsait zamanda ve kendisine tahakküm eden emirlerden kurtulmuş olarak, tekrar ona dönmek niyetiyle feragat etmişti⁵⁵.

Baybars'ın çok kısa süren saltanatı esnasındaki en önemli hadise, onun kendisinden önce sultan olan en-Nâsır Muhammed ile olan çekişmesidir. Bu kısa süre zarfında devleti yakından ilgilendiren meselelerden birisi de, 1308 yılı içerisinde Kıbrıs Kralı olan II.Henry'nin Avrupalı müttefikleriyle anlaşarak 60 parçalık bir donanma inşa edip Dimyat'a saldırmayı planlaması ve bu durumdan Memlûk Devleti'nin haberdar olmasıdır. Bu gelişme üzerine Sultan Baybars Umerâ'yı toplayarak onlarla bu meseleyi uzun uzun görüştü. Netice olarak ta, Nil nehrinin taşıdığı mevsimlerde Dimyat'ın kara ile bağlantısı kesildiğinden ve bu esnada Dimyat'ın savunulması ve yardım alması çok güç olacağından, Kahire ile Dimyat arasında bir köprü yapılması kararlaştırıldı. Bu iş için de halkın sevgisini

⁵⁴ İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 238, 239, 240.

⁵⁵ Kazım Yaşar Koprıman, "Mısır Memlûkleri", *DGBİT.*, c. VI, s. 486.

kazanmış ve olgun bir insan olan Emir Cemâleddîn Akkuş er-Rûmî el-Husâmî görevlendirildi. Daha sonra da, o bölgedeki emirlerin hepsine maiyetlerinde bulunan adamları bu iş için seferber etmeleri, valilere ise ellerinden gelen her türlü yardımı yapmaları hususunda fermanlar yazılarak gönderildi. Gerekli olan mühendisler de gönderildikten sonra 600 öküz ile 30000 adam köprü inşaatında çalışmaya başladı. Bu çalışmalar esnasında görevini ihmal edenler başkalarının ibret alacağı şekilde cezalandırıldı. Bu sıkı ve ciddi çalışma sonucunda köprü inşaatı bir aydan kısa bir zamanda bitirildi. Köprü Kalyûb'dan başlayıp Dimyat'ta son buluyordu ve bu köprü üzerinden Dimyat'a gitmek isteyen bir kişi iki gün boyunca yürümek zorundaydı. Köprü'nün genişliği ise yanyana dizilen altı atının ilerleyebileceği büyüklükteydi. Köprü'nün tamamlanmasından sonra Emir Cemâleddîn Akkuş Kahire'ye döndü ve kendisine teşekkür edilerek hil'at giydirildi. Diğer taraftan yine aynı şekilde İskenderiye yolu üzerindeki bir köprü'nün de tamir edilerek kullanılabilir hale getirilmesine karar verildi⁵⁶. Kıbrıs Kralı II.Henry'nin girişimlerine önlem olarak alınan bu tedbirlerden, Memlûk yönetiminin bu haberi çok ciddiye aldığı ve muhtemel bir tehlikeye karşı hiçbir fedakarlıktan çekinmediği anlaşılıyor. Gerçekten Mısır'a bu yolla çok büyük zararlar gelebilirdi. Fakat beklenen şey olmadı. Her halde bu sırada Haçlılar arasında tam bir birliğin bulunmayışı böyle bir hareketin gerçekleşmesine imkan vermemiştir⁵⁷.

Sultan Baybars el-Çaşnığır'ın hâkimiyeti süresince yaptığı işlerden bir tanesi de içki ve içki kullananlarla yaptığı ciddi mücadelelerdir. Sultan bundan önce Dimaşk'a bir ferman göndererek Suriye sahillerinde alınmakta olan içki vergisinin iptalini istemişti. Daha sonra Berîd vasıtasıyla bu emrinin yerine getirildiğini öğrendi ve çok sevindi⁵⁸. Hemen arkasından da bu işin önünü Mısır'da da almak için ilk etapta, çok sert bir mizaca sahip olan Burciyye'den Seyfeddîn eş-Şeyhî ve bir arkadaşını görevlendirdi. Baybars'ın verdiği talimat üzerine; Kahire'deki en hırlı en üst seviyedeki veya sıradan bir insan hiçbir fark gözetilmeksizin eğer birisinin evinde içki olduğu ihbar edilirse, o eve gerekirse zorla girilecek ve içeride bulunan içki imha edilecekti. Seyfeddîn eş-Şeyhî aldığı talimat üzerine ilk önce Kahire Valisi vasıtasıyla ahaliyi topladı ve halktan evinde içki olanları ifşa etmelerini istedi. Ancak hiç kimse bu soruyu cevaplamaya yanaşmadı. Bunun üzerine de Seyfeddîn'in emriyle bazı insanlar dayak zoruyla konuşturuldu ve zikredilen isimler görevliler tarafından kaydedildi. Tesbit edilen isimlerin içersinde umerâdan, kuttâbtan, askerlerden ve tüccarlardan bir çok isim vardı. Daha sonra görevliler yanlarında marangozlar da olduğu halde listedeki şahısların evlerini onların hiç beklemediği ve haberi olmadığı bir anda, baskın şeklinde aramaya başladılar. Eğer evde içki bulunursa bunlar dışarıya çıkarılarak

⁵⁶ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, c. II, k. I, s. 48, 49.

⁵⁷ Ali Aktan, Memlûk-Haçlı Münasebetleri, *TDA.*, S. 106, Şubat 1997, s. 166, 167.

⁵⁸ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, c. II, k. I, s. 52, 53.

imha ediliyor, ev sahibi de cezalandırılıyordu. Artık insanlar o hale gelmişti ki, birbirlerini ihbar etmeye başlamışlardı. Bu arada evinde içki bulunan insanların bazıları korkuya kapılarak evlerini terkedip kaçmışlardı. Bu gibi evlerdeki eşyalar da askerler ve diğer insanlar tarafından alınıyordu. Aynı şekilde bu uygulama, yani evlerin basılıp kontrol edilmesi, Hıristiyan ve Yahudilere de uygulandı ve evinde içki bulunanlar şiddetle cezalandırıldı.

İçki kullananların arasında binler emiri olan bazı yüksek rütbeli şahısların da olması Kahiredeki fitneyi iyice arttırdı ve bu durumun yankıları büyük boyutlara ulaştı. Bunun üzerine de Sultan, Umerâyı toplayarak onlarla bu durumu görüştü ve sonunda tākibâtın durdurulmasına karar verildi⁵⁹.

Baybars'ın sultan olduğu sırada devlet görevlerinde yapılmış olan bazı azil ve atamalar ise şöyledir; Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Suriye ve diğer yerlerdeki nâiblerin büyük bölümü aynı görevlerinde kalmıştı. Ancak bir süre sonra Gazze Nâib'i Emir Baybars el-Alâi görevinden alındı ve onun yerine Balaban el-Bedrî atandı⁶⁰. Bunun dışında Kahire'deki Sa'id es-Su'adâ Hânkâh'ında ortaya çıkan bazı huzursuzluklar ve Hânkâh ehlinin şeyhleri Kerim ed-Dîn Abd el-Kerim el-Emelî'den şikayetçi olup dava açmaları üzerine ve dava esnasında Şeyh Nasr el-Menbecî'nin şeyhi çok şiddetli şekilde suçlaması sonucunda, Kadîl-Kudât Bedreddîn Muhammed b. Cema'a şeyhi azletti. Yine Dimaşk Nazırı olan Ebû Bekr b. er-Rekâkî görevinden alındı ve Kahire'ye geri döndü. Kahire Hanbelî Kadısı Şerafeddin Abdulganî b. Abdullah el-Harânî vefat edince onun yerine Sadettin Mesud b. Ahmed b. Mesud el-Harâsî atandı⁶¹. Ayrıca 709 (1309-1310) yılı içerisinde Tunus Hakimi'nin nâibi olan Şeyh Ebû Yahya Zekerıyya el-Lehyânî ve yanında Alâaddîn et-Telîlî ve Alâaddîn el-Harezmi olduğu halde hac etmek niyetiyle yola çıktıklarından Kahire'ye gelmişler ve daha sonra ise Nâib, bahsedilen bu iki emir ile, Sultana çok değerli hediyeler göndermişti. Bunlar Magrib'de Arablar tarafından yağmalandıkları sırada yanlarında 700 baş at ve deve hediye olarak bulunmaktaydı⁶².

Sultan Baybars el-Çaşnıgr'ın saltanatı süresince devlet içerisindeki bir takım sıkıntılarının yanı sıra sosyal ve özellikle ekonomik hayatta da bazı önemli problemlerin olduğu göze çarpmaktadır. Herşeyden önce o yıl içerisinde görülen vebâ hastalığı neticesinde bol miktarda ilaca ve tabibe ihtiyaç duyulmuştu. Bu sırada attarların her gün yüz dirhem ile üçyüz dirhem arasında satış yaptıkları ve şeker fiyatının beş dirheme bir rıtı⁶³ karpuzun da bir dirheme yükseldiği

⁵⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, c. II, k. I, s. 53, 54.

⁶⁰ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, c. II, k. I, s. 52.

⁶¹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, c. II, k. I, s. 50, 54.

⁶² Mufaddal İbn Ebî'l Fadâil, *Histoire des Sultans Mamelouks*, s. 146, 147.

⁶³ Çeşitli ülkelerde değişik miktarda ağırlıklara delâlet eden bir tartı birimidir. Yaklaşık olarak 458.78 gr.'dir. Bkz. Kazım Yaşar Kopruman , "al-Malik al-Mu'ayyad Şayh al-

görülmektedir. Mısırda o yıllarda ekonomik hayatı doğrudan etkileyen en önemli gelişme ise Nil nehrinin suyunun bol veya eksik olması idi. Eğer Nil'in suyu taşarsa ve çok fazla olursa alınan ürün de fazla oluyor ve böylece temel gıda maddelerinin fiyatı düşüyordu. Ancak, Baybars sultan olduktan bir süre sonra Nil nehrinin su seviyesi düşmeye başladı ve bunun neticesinde de normal olarak arpa, buğday ve bakla gibi Mısır'da çok tüketilen ürünlerin fiyatları yükselmeye başladı ve buğdayın bir irdebbi⁶⁴ 50 dirheme, bakla ve arpanın bir irdebbi ise 20 dirheme yükseldi. Bu sebeple de Umerânın kendi depolarındaki ürünleri satmaları yasaklandı. Yalnızca Üstaddâr olan Emir İzzeddîn Aydemir el-Hafîrî'nin elindeki ürünleri peyderpey satmasına izin verildi. Bu tür bir önlemin sebebi de her halde eldeki ürünlerin bir anda eritilmesine engel olmak ve ilerde yaşanacak bir sıkıntıya karşı tedbir almak idi. Bu esnada Kahire'deki devlet görevlileri arasındaki sürtüşmeler de huzursuz ortamın yavaş yavaş gün ışığına çıkmaya başladığını göstermekteydi. Mesela; Kâtibu's-Sır olan Şerafeddîn Abdulvahab b. Fadlullah ile et-Tâc b. Saîd ed-Devle arasında ciddi bir tartışma ve münakaşa olmuştu. Bu tartışmanın sebebi de Tâc ed-Devle'nin devlet üzerindeki tahakkümünün had safhaya ulaşmış olmasıydı. Birçok işi; vazifelerin dağıtılması ve maaşların bağlanması gibi görevleri kendi uhdesinde bulunduran Tâc ed-Devle yaptığı işlerden dolayı Fadlullah tarafından, Nâib es-Saltana olan Sâlâr'a şikayet edilmiş ve sonuçta Tâc ed-Devle, Sultan tarafından bazı önemli vazifelerden men edilmişti. Tabii bu durum bu iki görevlinin arasını iyice açmıştı⁶⁵. Bütün bu olaylardan sonra yani Nil nehrinin suyunun azalması ve bunun sonucunda da temel tüketim maddelerinin fiyatlarının aşırı derecede yükselmesiyle halk daha önce Ketboğa zamanında yaşanmış olan kıtlığın tekrar etmesinden korktu⁶⁶. Devletin içinde bulunduğu bu durumdan memnun olmayan halk en-Nâsır'a olan sevgisini ve Baybars'a olan tepkisini aşağıdaki şiiri her yerde söyleyerek dile getirmeye çalışıyordu;

"Sultanımız Rukeyn, Nâibimiz Köse
Nereden gelecek bizim suyumuz,
Gönderin bize bir sakat, Aksın suyumuz gürül gürül".

Halk bu şiirde sultanları Baybars'ı lakabı Rukneddin olduğu için Rukeyn, Nâib es-Saltana olan Sâlâr'ı ise Tatar asıllı olup sakalları ve bıyıkları çok seyrek olduğu için köse, en-Nâsır Muhammed'i ise bir miktar özrü olduğundan sakat

Mahmûdî Devrinde (1412-1421) Mısır'ın Mâlî ve İktisâdî Durumuna Umûmî Bir Bakış", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S: 10-11 (1979-1980), s. 170.

⁶⁴ Hacim ölçüsü olup, 180 lt.'ye tekâbü'l etmekteydi. Bkz. Kazım Yaşar Koprıman, "Mısır'ın Mâlî ve İktisâdî Durumuna Umûmî Bir Bakış", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S: 10-11, s. 170.

⁶⁵ el- Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, c. II, k. I. s. 53.

⁶⁶ el- Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, c. II, k. I. s. 55; İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 243, 244, 282.

olarak isimlendirmiş ve yukarıda görüldüğü üzere Nil'in suyunun azalıp kıtlığın ortaya çıkmasının sorumlusu olarak Baybars ile Sâfâr görülmüş, suyun bolarması ve fiyat artışlarının son bularak müreffeh bir hayata kavuşmanın şartı olarak ta en-Nâsır'ın geri gelmesi öngörülmüştür. Tabii ki bu şiirin halk arasında söylendiği Sultan Baybars'ın kulağına gelmişti. Baybars bunu öğrenince çok sinirlendi ve Kahire Valisine bir emir çıkararak bunu telaffuz edenlerin yakalanıp cezalandırılmasını istedi. Vali de halktan üç yüzünü yakalatarak sopa atılmak suretiyle onları cezalandırdı⁶⁷. Muhakkak ki hoş olmayan bu durum halkın Baybars'a olan kinini bir misli daha arttırmıştı.

Kahire'de bütün bu olumsuz şartlar Sultan Baybars adına gelişirken, en-Nâsır Muhammed de Kerek'te pek boş durmuyordu. O, artık halk ile doğrudan temasa geçiyor ve yanında memlûkleri olduğu halde sık sık ava çıkıyordu⁶⁸. Onun bu faaliyetleri Baybars'ı endişelendirdi. Sultan bu durumun önüne geçmek ve en-Nâsır'ın hareketlerini sınırlamak için ona bir mektup yazarak; Kahire'den Kerek'e giderken götürdüğü paraları, Kerek'in gelirini, beraberindeki memlûklerin kendi hizmetinde kalacak olan on tanesi dışındakileri ve atları hemen Mısır'a göndermesini, aksi taktirde bir ordu göndererek Kerek'i başına yıkacağını belirtti. En-Nâsır Muhammed bu durum karşısında hileye başvurarak cevaben yazdığı mektupta; Baybars'a olan bağlılığını ve sevgisini dile getiriyor ve onun kendisini büyüttüğünü ve herşeyi ondan öğrendiğini, Kerek'in gelirinden kendi ihtiyaçlarını ayırdıktan sonra geri kalanını göndereceğini, atların işe bir çoğunun öldüğünü ve ancak kendisinin binebileceği bir kaç tanesinin kaldığını, memlûklere gelince kendisinin yanında kalmaya kendi istekleriyle karar verenlerin dışında diğerlerinin çekip gittiğini ve Sultan'ın ihsanından başka hiçbir şeyinin olmadığını belirtiyordu. En-Nâsır, Baybars el-Çaşnığû'e iltifatlarla dolu olan bu mektubu Moğoltay ile Kahire'ye gönderdi. Sultan da bu mektubu alınca ikna oldu⁶⁹.

Ancak Baybars'ın bütün çabalarına rağmen Kahire'de işler bir türlü yoluna girmiyor ve karışıklıklar son bulmuyordu. Bu sıkıntılardan iyice rahatsız olan Sultan, belki de en-Nâsır'ın bütün bunları kullanarak tahtı geri almaya teşebbüs edeceğini düşündüğünden, Emir Moğoltay'ı tekrar en-Nâsır'a göndermeyi ve ondan atlar ile memlûklerin hepsini isteyerek onun elini kolunu böylece bağlamayı ve vaziyetini de tam olarak öğrenmeyi istedi. Moğoltay en-Nâsır'ın huzuruna çıktığında ona Baybars'ın isteklerini aktardı⁷⁰. En-Nâsır Muhammed

⁶⁷ İbn İyâs, *Bedâyi ez-Zuhûr*, c. I, k. I, s. 425.

⁶⁸ İbn ed-Devâdârî, *Kenz ed-Durar*, s. 161-163.

⁶⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, c. II, k. I, s. 52, 53; Kazım Yaşar Koprıman, "Mısır Memlûkleri", *DGBİT*, c. VI, s. 486.

⁷⁰ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, c. II, k. I, s. 56, İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 244; İbn İyâs ise bu iki müelliften farklı olarak, en-Nâsır'a Moğoltay ile birlikte Emir Ketboğa'nın da gittiğini ve Baybars'ın en-Nâsır'ı eğer isteklerini yerine getirmezse;

duydıkları karşısında çok sinirlendi ve Moğoltay'a şöyle dedi; "Ben Suriye ve Mısır topraklarını Baybars için terk ettim ve ona bıraktım ancak bunlar ona yetmedi ve gözünü benim yanımdaki atlar ile memlûklere dikti ve bu isteğini şimdi tekrarlıyor mu⁷¹? Ona geri dön ve eğer o bu isteklerinde ısrar ederse Tatar ülkesine giderek durumu anlatacağımı ve babamla kardeşlerimin topraklarını terk ettiğimi ancak hâlâ onun beni takip ederek yanıma aldığı şeyleri istediğini onlara bildireceğimi söyle." Moğoltay bu duyduklarına rağmen daha önce söylediklerinde ısrar etmeye devam edince en-Nâsır iyice sinirlendi ve; "Allah Allah! şu geldiğimiz hale bakın." dedikten sonra Moğoltay'ın cezalandırılarak surların üzerinden aşağı atılmasını emretti. Emrin yerine getirilmesi için surların üzerine çıkıldığında Emir Argun ed-Devadâr ve Emir Togay'ın onun affedilmesi için talepte bulunması üzerine affa uğradı ve hapse atıldı.

Bu esnada Burcî Memlûkler Kahire'de Baybars'ın sultanlığını kuvvetlendirmeye çalıştılar ve Baybars'a Sâlâr'ı yakalamasını çünkü saltanat nâibinin içinden sâbık sultanı tuttuğunu ve aksi taktirde onun Türkler'i kıskırtabileceğini nasihat ettiler. Ancak Baybars bu işe kalkışmak için tam olarak hazır değildi. Çünkü henüz en-Nâsır Muhammed'in kendisinden kurtulamamıştı, yine o mecbur kalıp Suriye'deki Bahrî Memlûklere mensup olan emirler ile bir harbe girişmekten çekiniyor ve böyle bir hareketin dahili bir savaşa sebebiyet vereceğini düşünüyordu. Bu sebeple Sultan, o sırada Sâlâr'a karşı dostça tavırlar takınmaya devam etti⁷².

En-Nâsır ise bu sırada artık, tahtına geri dönmek için en uygun vaktin gelip çatmıştı gördü ve hemen içinde bulunduğu durumu bildiren bir mektup yazarak bunu Suriye'deki; Halep, Trablus, Safed ve Hamâ Nâibleriyle Mısır Umerâ'sından güvendiklerine gönderdi. En-Nâsır Muhammed bu mektubunda, saltanatı sırasında kendisi üzerindeki baskılardan ve kendisine yapılan saygısızlıklardan dolayı tahtı terk ederek, Kerek'te ikamet etmekle yetindiğini ancak buna rağmen Sultan Baybars'ın tekrar tekrar elçi göndererek kendisinden para, at ve memlûk istediğini söyledikten sonra şöyle devam ediyordu; "Sizler

ez-Zâhir Baybars el-Bundukdârî'nin oğullarının başına gelenin kendi başına da gelebileceği ve Kostantiniyye'ye sürüleceği iddiasıyla tehdit ettiğini belirtmektedir. İbn İyâs, *Bedâyi ez-Zuhûr*, c. I, k. I, s. 426.

⁷¹ en-Nâsır'ın bu sözlerine yani "ve bu isteğini şimdi tekrarlıyor mu?" cümlesine İbn İyâs da yer vererek Baybars'ın daha önce de böyle bir talepte bulunduğunu teyid etmesine rağmen az önce yer verdiğimiz Baybars'ın bu konuyla ilgili ilk talebinden bu müellif bahsetmemekte ve bu bilgi yalnızca Makrizî ve İbn Tagriberdi'de bulunmaktadır. el-Makrizî, *Kitâb es-Sulûk*, c. II, k. I, s. 52-53; İbn Tagriberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 245; İbn Tagriberdi, *el-Menhel es-Sâfi*, s. 469-470.

⁷² el-Makrizî, *Kitâb es-Sulûk*, c. II, k. I, s. 58; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *S.A.D.*, s. 78, 79; Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm Devlet el-Memâlik es-Sâniye*, s. 23,24.

benim babamın memlûklarısız ve beni sizler yetiştirdiniz, şimdi ya bana sahip çıkarsınız ya da Tatar ülkesine giderim"⁷³.

Bu mektubu alan Halep, Trablus ve Hamâ Nâibleri hemen sultana itaatlerini bildirerek kendisinin yanında olduklarını söylediler. Zaten bu üç emir bundan çok önce en-Nâsır'a başvurarak tahtı kendisi için geri almak üzere mücadeleye hazır olduklarını bildirmişler, ancak en-Nâsır o sırada zamanın uygun olmadığını söyleyerek onlara sabır telkin etmişti. Bu arada Safed Nâibi Bektemur Çevgandâr ise, en-Nâsır'ın gönderdiği elçiyi geri çevirmiş ve diğer Nâiblerle birlikte hareket etmeye yanaşmamıştı⁷⁴. Her ne olursa olsun artık en-Nâsır ve taraftarları için önlerinde pek fazla engel kalmamıştı. En-Nâsır, Suriye'deki durumunu kuvvetlendirmek ve oradaki vaziyeti tam olarak anlamak için, adamı olan Ayıtmiş'i hafiye olarak Dimaşk'a gönderdi. Ayıtmiş, Dimaşk'a giderek oradaki emirlerle görüşüp gerekli çalışmaları yaptıktan sonra Kerek'e dönerek edindiği bilgileri en-Nâsır'a aktardı⁷⁵. Ayıtmiş daha sonra Safed Nâibine giderek, en-Nâsır'ın elçisini niçin geri çevirdiğini sordu ve diğer Nâiblerin en-Nâsır'a itaat ettiklerini ona bildirdi. Bektemur ise aslında en-Nâsır'dan yana olduğunu ancak Baybars ile Sâlar'dan korktuğu için öyle yapmak zorunda kaldığını söyleyerek önceki hareketinden dolayı özür diledi. Ayıtmiş geri döndüğünde Safad Nâibinin de itaatini bildirince en-Nâsır çok memnun oldu⁷⁶. En-Nâsır Muhammed, Suriye'deki Nâiblerin ve büyük emirlerin birçoğu kendisine katıldıktan sonra Mısır'a yürüyüş için hazırlıklara başladı. Mısır'da bulunanlar bunu duyunca sevindiler ve hatta Umerân'ın bir kısmı Baybars'tan ayrılarak en-Nâsır'ın hizmetine koşular. Bu emirler en-Nâsır'a giderek Mısır'ın içinde bulunduğu durumu anlattılar ve bütün askerinin ve halkın kendisini sevinçle karşılayacağını bildirip onu Mısır'a yürütmeye teşvik ettiler. Bunun neticesinde, o da son adımı atmaya hazırlandı⁷⁷.

İşte bu sırada artık en-Nâsır'ın Kerekte'ki faaliyetleri Kahire'de tesirini göstermeye başlamıştı. Cesurluğu ve kendine olan güveni ile nam salmış olan, Sâlar'ın emirlerinden Kıpçak Seyfeddin Nogay harekete geçerek, Memâlik es-Sultaniye'den bir grup memlûk ile anlaşıp Baybars'ı öldürmeye karar verdi. Sultan'ın el-Birke'den döndüğü sırada planını gerçekleştirmeyi düşünen Nogay, Sultan'ın yanına yaklaşamayınca başarılı olamadı. Daha sonra kaleye dönen Sultan'a Nogay'ın Yapmayı düşündüğü suikast ile ilgili bilgi verildi ve bunun üzerine Baybars onun hemen yakalanmasını emretti. Ancak aynı anda Emir

⁷³ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, c. II, k. I, s. 56; İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 245.

⁷⁴ İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 245.

⁷⁵ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, c. II, k. I, s. 57.

⁷⁶ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, c. II, k. I, s. 62.

⁷⁷ Mufaddal İbn Ebi'l Fadâil, *Histoire des Sultans Mamelouks*, s. 148, 149; Kazım Yaşar Koprıman, "Mısır Memlûkleri", *DGBİT.*, c. VI, s. 487.

Nogay da Sultan'ın hadiseden haberdar olduğunu öğrendi ve hemen, yanında Emir Alâaddîn Moğoltay el-Kâzânî, Emir Seyfeddîn Toktay es-Sâkî ve altmış kadar memlûk olduğu halde, Kerek'te bulunan en-Nâsır'ın yanına gitmek üzere yola çıktı. Bunu öğrenen Baybars ise hemen Sâlâr ile görüşerek firar edenlerin arkasından yakalanmaları için beşyüz kişilik bir kuvvet gönderdi. Ancak gönderilen bu kuvvet Emir Nogay ve arkadaşlarını yakalayamayarak Gazze'den geri dönüp Kahire'ye geldiler. Kahire'den kaçan Emir Nogay ve beraberindekiler ise Kerek'e geldiklerinde en-Nâsır avda idi. Durum kendisine bildirildiğinde yeni gelen emirler ile görüştü ve aldığı bilgiler kendisini çok memnun etti⁷⁸.

Baybars ise bütün bu olanlardan sonra, çareyi bir ordu hazırlayarak en-Nâsır'a karşı göndermekte buldu. Sonunda 709 yılı Receb ayının dokuzunda (13 Aralık 1309) hazırladığı orduyu yola çıkardı. Ancak bu ordu dört gün sonra geri döndü, çünkü Dimaşk Nâibi el-Efrâm yazdığı mektupta en-Nâsır'ın daha önce Kerek'ten hareket ederek Burc el-Ebyad'a geldiğini fakat sonra tekrar Kerek'e döndüğünü bildirmişti. Fakat daha sonra gelen haber ile en-Nâsır'ın tekrar Kerek'ten ayrıldığı öğrenilmişti. Bunun üzerine de Şaban'ın yirmisinde (23 Ocak) 4000 atlı askerden oluşan Sultan'ın ordusu tekrar yola çıkarak el-Abbâse'ye doğru gitti. Bir süre sonra ise el-Efrâm'dan gelen mektuptan bu ordunun büyük bölümünün en-Nâsır'a itaat ettiği ve onun saflarına katıldığı öğrenildi. Bunun üzerine Baybars ikinci kez bir ordu hazırladı ancak bu ordunun akibeti de birincisinden farklı olmadı⁷⁹.

Sultan Baybars bu sırada hâlâ içinde bulunduğu durumu ya tam olarak anlayamamış veyahut ta gerçeği kabule yanaşmamıştı. Bu sebeple de o tahtını korumak için son bir çare olarak Mısır'daki Abbâsî Halifesi el-Mustekfi Billâh'tan kendisine olan biatını yenilemesini istedi ve Halife de kendisinden istenileni yaptı⁸⁰. Bu ahidin camilerde ve Kahire sokaklarında ilan edilmesine ve ayrıca Baybars'ın 700 (1300) senesinden beri umum-u efkâr'ın desteğini almak için Hıristiyanları mavi takke, Yahudileri sarı takke giymeye zorlaması ve yine onların Divânlarda kullanılmasına karşı çıkmış olmasına rağmen halkın desteğini hiçbir zaman arkasına alamadı ve kendisinin aleyhine gelişen olayları durduramadı⁸¹. Daha sonra ise 709 yılının Şaban ayının 25'inde (28 Ocak 1310) en-Nâsır'ın Dimaşk'a geldiği ve savaşmaksızın Dimaşk'ı aldığı haberi Kahire'ye

⁷⁸ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, c. II, k. I, s. 59, 60; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *S.A.D.*, s. 79.

⁷⁹ el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, c. II, k. I, s. 63-64; İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 259.

⁸⁰ Mufaddal İbn Ebî'l Fadâil, *Histoire des Sultans Mamelouks*, s. 149,150; el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, c. II, k. I, s. 64, 65; İbn ed-Devâdârî, *Kenz ed-Durar*, s. 170; Baybars el-Mansûrî, *et-Tuhvetu'l- Mulûkiyye fîd-Devleti't-Türkiyye*, nşr; Abd el-Hâmid Salih Hamdân, Kahire 1987, s. 199.

⁸¹ Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kiyâm Devlet el-Memâlik es-Sâniye*, s. 24.

ulaştı⁸². Gerçekten Şaban'ın başlarında yola çıkan en-Nâsır'ın Dimaşk'a girişi çok şaşalı olmuş ve halk ona büyük sevgi gösterilerinde bulunmuştu. Daha sonra da Şaban'ın yirmi ikisinde Cuma (25 Ocak Pazar) günü Dimaşk'taki camilerde en-Nâsır adına hutbe okunmuştu⁸³. Baybars bütün bu olanlardan sonra en-Nâsır'a karşı gönderdiği orduda bulunan damadı Burulgu'nun da karşı tarafa yani en-Nâsır'ın tarafına katıldığını öğrenince artık hiçbir kurtuluş çaresinin kalmadığını anladı ve bütün ümitleri yok oldu⁸⁴.

709 yılı Ramazan ayının on altısında (17 Şubat 1310) Sultan Baybars bütün bu olanları ve içinde bulunduğu durumu görüşmek üzere umerayı toplantiya çağırdı⁸⁵. Yapılan görüşmeler sonunda özellikle Emir Baybars ed-Devadâr ve Emir Bahadır As'ın işaret ettiği üzere Nâib es-Saltana olan Sâlâr, Sultan'a; artık gerçekleri görmesi gerektiğini, umerâ ve memlûklerin en-Nâsır'ın yanına gittiklerini ve onun tahta dönmesine karar verdiklerini, kendisi için de çıkar yolun, en-Nâsır'a elçi göndererek ailesiyle birlikte bir yere gönderilmeyi istemesini, şayet bunu da yapmazsa en-Nâsır'ın askerlerinin herkesi mahvedeceğini söyledi⁸⁶. Bunun üzerine Baybars yazılacak olan mektubu en-Nâsır'a kimin götüreceğini sordu. Sâlâr'ın en-Nâsır'a, Baybars ed-Devadâr ile Bahadır As'ın bu işi üstleneceğini belirtmesi üzerine bunda ittifak edildi. Daha sonra da kararlaştırıldığı üzere, Baybars tahttan feragat ettiğini ilan ederek bahsedilen elçilerle bir mektup gönderip en-Nâsır'dan af diliyor ve "Eğer beni hapsedersen bunu kendim için bir bahtiyarlık sayarım; sürgüne gönderirsen bunu bir seyahat kabul ederim; şayet öldürtürsen bunu da şehitlik addederim." diyordu. Ayrıca en-Nâsır'dan kendisine Kerek, Sahyun veya Hamâ şehirlerinden birisinde ikamet etmesine izin vermesini istedi⁸⁷. En-Nâsır kendisine gelen elçiler vasıtasıyla durumu öğrendiğinde ona Sahyun'u verdiğini söyledi⁸⁸.

⁸² İbn Tagriberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 268; el-Makrizî ise bu haberin geliş tarihini 15 Şaban olarak verir. Ancak bu tarihin doğru olması pek mümkün değildir. Çünkü İbn ed-Devadâr'ın belirttiği üzere en-Nâsır'ın Dimaşk 'a giriş tarihi Şaban'ın 18'idir. Dolayısıyla 18'inden sonraki bir tarihte bu haberin Kahire'ye ulaşmış olması akla daha yatkındır. Bkz. el-Makrizî, *Kitâb es-Sulûk*, c. II, k. I, s. 69; İbn ed-Devadârî, *Kenz ed-Durar*, s. 172, 173.

⁸³ İbn Tagriberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 267, 268.

⁸⁴ el-Makrizî, *Kitâb es-Sulûk*, c. II, k. I, s. 70.

⁸⁵ el-Makrizî, *Kitâb es-Sulûk*, c. II, k. I, s. 70; İbn Tagriberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 270.

⁸⁶ İbn İyâs, *Bedâyi ez-Zuhûr*, c. I, k. I, s. 428,429. Kazım Yaşar Koprıman, "Mısır Memlûkleri", *DGBİT*, C. VI, s. 487.

⁸⁷ İbn Tagriberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 270, 271; İbn Tagriberdi, *el-Menhel es-Sâfi*, c. III, s. 472; İbn Hacer, *ed-Durar el-Kâmine*, c. II, s. 40.

⁸⁸ İbn Tagriberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 271; İbn Tagriberdi, *el-Menhel es-Sâfi*, c. III, s. 472.

Baybars bir süre sonra Kahire'de kalmanın kendisi için tehlikeli olacağını düşündüğünden, hazinede ne var ne yoksa alıp yanında büyük emirlerden bazıları ve 700 memlûk olduğu halde kaleyi terk ederek şehirden uzaklaşmak istedi. Ancak bu sırada Kahire halkı Baybars'ın kaçmak üzere harekete geçtiğini öğrendi ve bu haber her yere yayıldı. Böylece halk kalenin etrafında toplanarak Baybars'a hakaretler yağdırmaya ve taş atmaya başladı. Bu sırada Baybars'ın yanında bulunan memlûkler kılıçlarını çekerek onların üzerine doğru yürüdüler, ancak Baybars buna engel oldu ve adamlarına kılıçları kınlarına sokmalarını ve halka para dağıtmalarını söyledi. Bunun üzerine memlûkler, kendilerine verilen talimat gereği halkın üzerine para saçtılar. Ancak kimse buna itibar etmedi ve Baybars'ın arkasından söylenmeye devam etti. Baybars ise yanındakilerle birlikte Kahire'yi terk ederek uzaklaştı. Daha sonra da 709 yılı Ramazan ayının ondokuzunda Cuma (20 Şubat 1310 Cuma) günü Kahire'deki camilerde Sultan en-Nâsır adına hutbe okundu. Böylece yaklaşık olarak on ay yirmi dört gün saltanat sürmüş olan Baybars'ın sultanlığı tamamen sona ermiş oldu⁸⁹.

Baybars'ın saltanat makamını elinde tutmak için verdiği çabaların başarıya ulaşmamasına bir çok sebep yardımcı olmuştu. Bu sebeplerden birincisi, Baybars'ın Suriye Nâibleri'ne yazdığı mektubun dikkate alınmamış olması ve Dimaşk Nâibi olan Akkuş el-Efram ile Baybars'ın birlikte güç ve destek bulma çabalarının boşa gitmesi ve ayrıca Akkuş'un Suriye'deki Türk Nâibler'e karşı uzun süre mukavemet edememiş olmasıdır. İkincisi ise; Çerkezler'in nüfuzunun Suriye'de çok zayıf olması ve Efram'ın da burayı terkederek en-Nâsır'ın kendi hayatını garanti etmesi üzerine ona itaatini bildirmesidir. Üçüncüsü de; Suriye'deki Türk Emirler'in Mısır'daki Türk Emirler'e mektup yazarak en-Nâsır'ın tekrar sultan olması hususunda onları cesaretlendirmeleri ve onlara destek olmaları, bunun sonucunda da Mısır'daki Türk Memlûklar'ın oradan ayrılarak Suriye'deki Memlûkler'e, en-Nâsır'a yardım etmek üzere katılmış olmalarıdır⁹⁰.

Baybars Kahire'den ayrıldıktan bir süre sonra, yolda daha önce en-Nâsır'a gönderdiği emirler olan Baybars ed-Devâdâr ve Bahadır As ile karşılaştı. Bu iki emir durumu Baybars el-Çaşnigîr'e anlattıktan sonra onun yanında bulunan ve hazineden aldığı bütün ağırlıkları alarak Kahire'ye gelip Kala'tu'l-Cebel'de bulunan en-Nâsır'a teslim ettiler⁹¹. En-Nâsır tahtını tekrar geriye aldıktan sonra, önce Suriye'ye kaçmakta olan Baybars'ı Gazze yakınlarında yakalatarak huzuruna getirtti ve kendisine bundan önce yaptığı kötülükleri birer birer sayarak sonunda; "Hatırlar mısın? Şu sebepten şu vakit benim yüzüme bağırıştın. Filanca hakkındaki tezkियemi reddetmiştin. Bir zamanlar şekerle yapılmış palûze helvası

⁸⁹ İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 271; el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, c. II, k. I, s. 71.

⁹⁰ Hâkim Emin Abdusseyyid, *Kıyâm Devlet el-Memâlik es-Sâniye*, s. 25.

⁹¹ İbn Tagrıberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 272; İbn İyâs, *Bedâyi ez-Zuhûr*, c. I, k. I, s. 432, 433.

istemmiştim de mani olmuştun. Ey Rukneddin! Ben bugün senin efendimim. Dün kızartılmış kaz istediğimde onu ne yapacaksın diyordun" dedi. Bundan sonra onun öldürülmesini emretti ve öldürüldü. Baybars'ın Nâibi olan Sâlâr da yakalanarak hapsedildi ve ölünceye kadar hapiste kaldı⁹². Baybars'ın öldürülmesi ve Kala'tu'l-Cebel'in arka tarafına gömülmesi 709 yılı Zilka'de ayının on beşinde (18 Mart 1310) gerçekleşti⁹³.

İbn Tagriberdi, en-Nuveyrî'den naklen verdiği bilgede; en-Nâsır'ın ilk önce Baybars'ın yukarıda anlattığımız şekilde defnedilmesini istediğini ve onun kendisi için yaptırdığı türbesine defnedilmesine engel olarak türbeyi kapattırıldığını, ancak daha sonra Baybars'ın 706 (1306-1307) yılında inşasını başlattığı ve ölümünden sonra bitmiş olan Bâb en-Nasr dahilindeki Hankâh ve Türbesini açtırarak Baybars'ın cesedinin buraya nakledilmesine izin verdiğini ve Baybars'ın vefatından önce bu Hankâh'a çeşitli değerli mallarını vakfettiğini anlatmaktadır⁹⁴.

Memlûk Devleti'nin çeşitli kademelerinde önemli görevler üstlendikten sonra, o sırada hükümdar olan en-Nâsır'ın, yaşının küçük olması sebebiyle devlet işlerinde yeterince etkili olamamasından dolayı ortaya çıkan müsait şartları değerlendirerek sultan olan ve bu sıkıntılı dönemde yaklaşık olarak onbir ay saltanat süren Baybars; Yiğit, akli başında, otoriter, güvenilir, sakin ve gururlu olup güzel sıfatlara sahip bir hükümdardı⁹⁵. O'nun, sultan olmadan önce uzun süre devlet işlerinde söz sahibi olması, kendisini iyi yönde etkilemiş ve olgunlaştırmıştı. Kısa da olsa bu hassas dönemde hüküm süren sultan; kötülüklerden uzak, iyi kalpli, dindâr ve hayır işlerini çok seven affedicî bir yapıya sahipti. Yapmış olduğu bir çok hayır işlerinden en güzeli ise el-Hâkimî

⁹² İbn Tagriberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 275; el-Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk*, c. II, k. I, s. 80, 81. Kazım Yaşar Koprâman, "Mısır Memlûkleri" *DGBİT.*, c. VI, s. 489.

⁹³ İbn Tagriberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 475.

⁹⁴ İbn Tagriberdi, *en-Nucûm ez-Zâhire*, c. VIII, s. 276; Baybars'ın yaptırdığı bu hankâh ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Tagriberdi, *el-Menhel es-Sâfi*, c. III, s. 472; İbn Hacer, *ed-Durar el-Kâmine*, c. II, s. 40.

⁹⁵ İbn Tagriberdi, *el-Menhel es-Sâfi*, c. III, s. 472.

Câmiini zelzeleden⁹⁶ sonra tekrar yenilemesi ve buraya çok önemli bazı mülkleri vakf etmesidir⁹⁷.

Cüneyt Kanat

⁹⁶ Fatımi Halifesi el-Hâkim bi'emr-Allah, daha önce babası el-'Aziz bi'llah tarafından 370 (990-991) yılında başlanıp 381 (991-992) yılında ilk cuma namazının kılınmasıyla ibadete açılan câminin, yeni ilaveler ve binalar eklenerek tamamlanmasını emretti. 403 (1012-1013) yılında inşaatın bitmesi ile yeniden son şekli ile ibadete açılan cami, babası zamanında Câmi el-Hutbe daha sonra ise Câmi el-Hâkim ve Câmi el-Enver olarak adlandırılmıştır. Daha sonra Mısırda meydana gelen 702 yılı zilhicce ayının 13'ündeki (29 temmuz 1303) zelzeleden el-Hâkimî câmi büyük zarar görmüştür. Bu hadise üzerine Emir Baybars el-Çaşnıgîr câmi'yi 703 (1303-1304) yılında yenilemiş ve tekrar ibadete açarak buraya Giza, Saîd ve İskenderiye'de bulunan birçok mülkü vakf etmiştir. Bkz. el-Makrîzî, Hitat, c. II, s. 278.

⁹⁷ İbn Hacer, ed-Durar el-Kâmine, c. II, s. 40.